

*Мищенко М.М.
м. Харків, Україна*

«DOCUDAYS.UA» ТА ІНШІ ПРОЕКТИ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО КІНЕМАТОГРАФУ В УКРАЇНІ

Специфіка документального кіно полягає, перш за все, в фактах, які ретельно підібрано, глибоко осмислено й ґрунтовно підтверджено матеріалами, які не завжди є доступними глядачам (ті ж архівні данні). «Розповсюдження кінематографа, зростання його впливу на всі рівні свідомості глядача віддалено можна порівняти хіба що з відкриттям дії атомної енергії – два процеси, що виникли й розвивалися протягом ХХ ст. майже синхронно. Вчені-атомники шукали для людства принципово нової дешевої енергії, кінематографісти – засобів впливу на глядача... » [6]. Майстерність документального жанру – в здатності зацікавлювати, спонукати до роздумів над питаннями чи історичного характеру, чи соціально значущих проблем сучасності.

Підйом українського документального кіно відбувся ще в період «перебудови». Процеси національно-культурного відродження, що сталися в усіх соціогуманітарних науках, не минули й кіномистецтво. Звільнення мистецтва від тиску ідеологічної цензури радянських часів сприяло зрушенню процесів національної самоідентифікації. Сьогодні мистецтво кінематографії – це потреба в презентації себе в духовній культурі сучасного світу: пошук місця українського в кінематографії світу, визначення тих рис, за якими наше кіно пізнається, аналіз сприйняття

українцями стрічок свого виробництва та того, як сприймають українське кіно сприймають за кордоном. Кіно виступає не лише як інструмент соціалізації, а й осмислення власної національної самобутності та унікальності, що можна позначити як пошук свого «національного обличчя». У прокаті, на кінофестивалях – кінопродукція є частиною презентації національної ідентичності. Національна ідентичність – об'єднує персональну й соціальну складові, шлях самопізнання – в співвідношенні себе з Іншим, наявність якого допомагає людині чи нації усвідомлювати себе, співвідносити з оточуючим світом. Власний спосіб самореалізації, притаманний кожній нації, свою ідентичність виявляє на всіх рівнях – від побутового до політичного. А також – кінематографічному.

Які ж теми сучасна українська документалістика вважає найсуттєвішими?

В перші роки незалежності український кінематограф занурюється в *історію*. Причини цього зрозумілі – прагнення усвідомлення історичної справедливості, новий погляд на події української історії («пострадянська рефлексія» [2, с. 56]). Історична тематика зосереджена на періодах *Гетьманщини* (робота Р. Плахова-Модестова «Ще як ми були козаками»); *радянської влади, Другої світової* («Війна. Український рахунок» С. Буковського, 2002; фільм О. Роднянського «Прощай, СРСР» (дві частини 1992 та 1994 рр.); *викритті злочинів радянського режиму* («Пейзаж після мору» Ю. Терещенко, 2005); *голокост* («Бабин яр: правда про трагедію», 1990 реж. В. Георгієнка та О. Шлаєна); *екранне осмисленні трагедії Чорнобилю* («Чорнобиль. Тризна» реж. Р. Сергієнко, 1994); *документальні біографії діячів культури та політики* (кінотрилогія А. Мікульського «Я камінь з Божої праці» про О. Ольжича; проєкт каналу «Інтер» «Великі українці» – 2008 р. випущено 90 біографічних сюжетів та 10 документальних фільмів).

Гуманітарний напрямок і історія як наука в радянські часи були майже вилучені, саме цим пояснюється така жага до історичних питань. Змінилося ставлення до історії, що проявилось в масі досліджень, відкритті архівів стосовно голодомору, голокосту, Другої світової, визвольної боротьби УПА, репресій. «Виробництво науково-пізнавальних картин про історію, як правило, здійснюється паралельно з осмисленням цієї історії» [5, с. 204]. За роки незалежності в історії українського кіно виникло нове явище – спосіб дослідження історії засобами науково-популярного кіно.

Визнаними майстрами документального жанру в Україні є Степан Коваль, Віктор Шкурін, Юрій Терещенко, Сергій Буковський. Документальне кіно пов'язане, перш за все, з *Київнаукфільмом*. Володимир Штомолоха, ставши керівником в 1993 р., реорганізує Київнаукфільм в

Національну кінематику України і починає свій масштабний проект для популяризації історії – 108 короткометражних фільмів *«Невідома Україна»* – просвітницьке висвітлення історії від прадавніх часів до здобуття країною незалежності. Працюючи над серіалом, десятки кіногруп їздили по Україні, знімали місця історичних подій, археологічні розкопки, фортеці, пам'ятки, піднімалися у небо над давніми поселеннями. Мемуари, фото, видані діаспорою книги, думки вчених зарубіжних країн – розсипана мозаїка фактів та свідчень складалася у фільми, все бралось до уваги і неупереджено висвітлювалося на екрані, але тепер уже очима історика незалежної держави. Вперше було здійснено унікальну роботу, знято серіал, що став своєрідною кіномонографією історії України, спричинив на багатьох студіях його ментальне продовження – появу нових історико-пізнавальних фільмів та циклів. Телеканал Інтер до 15 річниці незалежності України завершив виробництво серії 5–хвилинних стрічок *«Країна. Історія українських земель»*, 2006 (всього 183 серії загальною тривалістю 16 годин); 2009 року режисер В. Бабиш створює *«Історію України. Анімований навчально-освітній цикл»* – 100 історичних тем озвучує голос за кадром Богдана Ступки. 20-річній незалежності України присвячений документальний проект *Сергія Буковського «Україна: Точка відліку»*, що оповідає про те, як народжувалася незалежна Україна, а головним персонажем виступає Л. Кравчук. Це якісне документальне кіно, що містить і архівні відомості, і спогади, і показує звичайне життя людей, що разом передає атмосферу того часу. Телеканал «Україна» восени 2014 р. розпочав документальний цикл *«15 республік»* про долю країн після розпаду СРСР. «...доки на такі фільми (історико-пізнавальні – М.М.) є попит і пропозиція, доти суспільство намагатиметься віднайти свій шлях до самоідентичності, почути і збагнути «власний голос» – голос своєї історії» (5, с. 206).

Фільми Укркінохроніки доповнюються працями приватних кіностудій: студією «Контакт» (перша приватна кіностудія документальних фільмів), студією «РІА «Янко»», студією «Телекон».

Успіх документального та науково-популярного фільму залежить як від професійної майстерності режисерів, так і від соціально очікуваних тем, проблем, що є актуальними. Провокуючим кіно про сучасну Україну є проект *«Україно, Goodbye!» Володимира Тихого*, що розповідає про причини, які змушують людей мігрувати за кордон. Цей проект – компіляція з 30 короткометражок про життя українців, пошук глибинних причин масової міграції за кордон. Це вже другий проект автора, після роботи *«Мудаки Арабески»*.

Головною проблемою документального жанру є просування стрічок до кінотеатрів. І яскравим прикладом вдалої реалізації прокату кі-

нодокументалістики є єдиний в Україні міжнародний фестиваль документального кіно про права людини «*Dokudays.ua*», що проходить щороку в березні в Києві. Уперше фестиваль (тоді під назвою «Дні кіно про права людини») відбувся 2003 р. Документальні стрічки присвячені правам людини в цілому, проблемам біженців та мігрантів, правам дітей та жінок, праву вільно висловлювати свої думки тощо. Фестиваль поділено на розділи: *Doku/Право*, *Doku/Життя*, *Doku/Коротко*, *Doku/Україна*, *Doku/Ідеорупція*, *Doku/Проти*, *Doku/Арт*, *Doku/Хіти*. У рамках фестивалю проводяться круглі столи. Після показів в Будинку кіно в Києві, фестиваль вирушає в подорож областями України. Так виник мандрівний фестиваль «*Dokudays.ua*» (в Харкові його покази відбуваються в кінотеатрі «Боммер»). В 2014 році в рамках показу-відкриття на фестивалі було подано стрічку «Євромайдан. Чорновий монтаж». Це відео, що позначене як «хроніка українського протесту» – найкращі кадри різних режисерів, що знімали події кінця 2013 – початку 2014 рр. в Україні і спостерігали за змінами в країні.

Сьогодні вітчизняні телеканали налагоджують показ та навіть власне виробництво документальних кінострічок, проектів. Окрім власне хроніко-документальних, отримують визнання науково-популярні фільми, завданням яких є подання наукових відомостей, фактів, результатів досліджень спрощеною, популярною мовою для всього населення, а не лише окремої сфери науковців. Деякі з них з задоволенням купуються для показу в інших країнах (ті ж пострадянські республіки, для яких є схожими історичні умови буття та соціальні проблеми). Також сучасне неігрове кіно цілком спроможне здобувати високі нагороди та показники на відомих світових кінофестивалях. «Хорошо, если после просмотра фильма у зрителя меняется взгляд на мир, образ его мыслей....это показатель качества фильма. Но вопрос не совсем правильный. Вопрос должен стоять иначе: хороший документальный фильм должен изменить зрителя. А как – это уже сложный вопрос. Фильм должен цеплять – если я все еще думаю о нем, спустя неделю, месяц, год – то это был сильный фильм» [11].

В сучасному мистецтві, кінематографії, літературі засобами досліджень психоаналізу, герменевтики, феноменології постають особистість та соціум ХХІ століття. Документалістика хоч і пов'язана, перш за все, з історичними джерелами, та важливе місце в ній займає філософська інтерпретація дійсності. Про це свідчить поява нового жанру – *документальної драми*, де поруч з реконструкцією подій подаються спроби осягнення сенсу буття та інтерпретації тієї чи іншої події. Сьогодні пріоритети українського документального кіно – в реалізації інформативної, аксіологічної, соціологізуючої функції. Йдеться насамперед про формування інформацій-

них потоків, скерованих на формування національної ідентичності, не вирішених соціальних проблем, духовних аспектів буття українців.

Список літератури: 1. Зінченко Л. Сергій Буковський на новий кінематографічний погляд на історію / Л. Зінченко // Українське кіно від 1960-х до сьогодні. Проблема виживання. Зб. ст. / Упоряд. Л. Брюховецька. – К.: видавництво «Задруга», 2010. – С. 165–175. 2. Зубавіна І.Б. Кінематограф незалежної України: тенденції, фільми, постаті / І.Б. Зубавіна / Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України. – К.: ФЕНІКС, 2007. – 296 с. 3. Кондратьєва М. Документальна стилістика початку ХХІ / М. Кондратьєва // Сучасне мистецтво: Наук. зб. – ІПСМ АМУ. – К., 2004. – Вип. І. – С. 247–254. 4. Марченко Сергій. Історія як зображення: матеріал та образ. Аспекти кінотворення історії України / Сергій Марченко [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/daidzhest/2008-12-13/42639>. 5. Марченко С. Історико-пізнавальне кіно як феномен незалежної України. На матеріалі серіалу «Невідома Україна» та інших науково-пізнавальних кіноінтерпретацій історії / С. Марченко // Українське кіно від 1960-х до сьогодні. Проблема виживання. Зб. ст. / Упоряд. Л. Брюховецька. – К.: Видавництво «Задруга», 2010. – С. 191–208. 6. Марченко Сергій. Historia Sacra Чи Historia Profana? Аспекти відображення історичного матеріалу в пізнавальному кіно / Сергій Марченко [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ktm.ukma.kiev.ua/2002/4/historia.htm>. 7. Міжнародний фестиваль документального кіно про права людини Docudays UA [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.docudays.org.ua>. 8. Очередь за грантом. Как работает украинский кинопроцесс [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://reporter.vesti.ua/23349-ochered-za-grantom>. 9. Портал незалежного кіно [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://indie-movie.com.ua>. 10. Семихат Е.И. Советское кинематографическое наследие: в поисках «украинского» / Е.И. Семихат // Многообразие культур: неокласика и контркультура: сб. материалов междунар. Семинара, Харьков, 22-23 апреля 2009 г. – Х.: ХНУ им. В.Н. Каразина, 2010. – С. 170–175. 11. «Снимайте только то, что вам созвучно»: интервью с членами жюри Мастерской Документального Кино [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.idw.in.ua/idw/en/home/30-1th-story-doctor/96-q-q->. 12. Філатов Антон. Катерина Копилова : кінематограф – це найпростіший шлях до душі людини / Антон Філатов // Українська культура. – 2013. – № 6. – С. 53–55.